

Lasse Suonperä Liebst og Naja Buono Stamer

Fallos og finanskrisen

eller, hvorfor Stein Bagger er en senkapitalistisk Urfader

Med afsæt i Žižeks dialektiske psykoanalyse diskuterer artiklen, hvordan fyrede fag- og ufaglærte arbejdere ideologisk håndterer finanskrisens traumatiske rystelse af deres livssituation som forbrugere. Der peges på, hvordan arbejderne længes efter to potente Fædre, der begge inkarnerer et håb om, at der er en nydelsesmæssig vej ud af krisen: Således fantaserer arbejderne på overraskende vis *dels* om, at finansmanden Stein Bagger i kraft af sine finansielle perversioner har en særlig viden om, hvordan nydelsen i forbrugssamfundet igen bliver mulig. På afpolitiseret vis tilskrives Stein Bagger den handlekraft, som krisen har blotlagt, at de folkevalgte politikere mangler. I forlængelse af denne fantasmatiske afpolitisering peges der *dels* på, hvordan dele af arbejdernes ideologiske fantasmer balancerer på en "proto-fascistisk æg" med forestillingen om en autoritær Fader-skikkelse, der på potent vis kan skære igennem demokratiets snakkerier og handlekraftigt forløse krisens nydelses-traume. Begge Fader-fantasmer – Stein Bagger og den proto-fascistiske Fader – kredser således ikke om, at denne eller hin syndebuk har *taget* nydelsen fra arbejderne, sådan som man kunne forvente erfaringen med Jødehadet efter børskrakket 1929 in mente. Modsat udtrykkes et fantasmatisk håb om, at Fader-skikkelserne har potensen til at *give* arbejderne nydelsen igen – og det uanfægtet af, om der må betales en politisk, demokratisk pris herfor.

Søgeord: Slavoj Žižek, dialektisk psykoanalyse, finanskrisen, ideologikritik, forbrugskapitalisme.

Det lader sig næppe anfægte, at finanskrisen, der indtraf i 2008, udgør en af nyere tids mest alvorlige rystelser af den globale kapitalisme, hvis historie – i al fald for et øjeblik – fremstod en smule mere kontingent og åben end afsluttet med nødvendighed.¹ Hvilke faktiske ændringer af eller revolutionære brud med kapitalismen, som denne rystelse vil afstedkomme, er imidlertid ikke givet på forhånd; det ideologiske svar på finanskrisen er ikke indskrevet i krisen selv, men vil blive afgjort i krisens politisk-ideologiske efterspil. Således er det denne artikels ærinde at yde et kritisk bidrag til den empiriske tydning af dette efterspil. Dette sker med en analyse af, hvordan en gruppe af krisens ubetingede tabere – fyrede midaldrende fag- og ufaglærte arbejdere fra udkantsområder på Sjælland – oplever finanskrisen og håndterer dens rystelse ideologisk.

Teoretisk trækker artiklen på *Slavoj Žižeks* dialektiske psykoanalyse, der på original vis sammentænker marxisme og lacaniansk psykoanalyse i en sociologisk teori om den sociale formning af begæret. Et begær, der i Žižeks sociologiske begrebsunivers, tjener som forklaring på, hvorledes ideologier er virksomme i forhold til subjektets psykiske liv (se Laustsen 2005:199f). Når vi bringer Žižeks dialektiske psykoanalyse i spil er det således for at fantasere sociologisk over de ideologiske fantasmer, som de fyrede arbejdere benytter sig begærende af. Den analytiske tilgang, som dette teoretiske udgangspunkt udmønter sig i, kan måske bedst forklares i kontrast til diskursiv eller fænomenologisk idealisme (Demant 2006; Giorgi 1992). Mens disse positioner analytisk fokuserer dér, hvor den sociale konstruktion af virkeligheden så at sige "lykkes", fokuserer den dialektiske psykoanalyse tværtom dér, hvor sådanne symbolske konstruktioner "mislykkes" (sådan som det eksempelvis viser sig i talens fortællelser, vitser, ambivalenser, etc.). Som det afgørende baner dette fokus dernæst den analytiske vej til at undersøge de ideologiske fantasmer eller imaginære forestillinger, der ubevidst bringes i anvendelse som måder at håndtere den reelle rumsteren, der nagende "flænger" den symbolske virkelighed.

Empirisk baserer artiklen sig på fire fokusgrupper (fg 1-4) med fyrede arbejdere foretaget i foråret 2009, hvor finanskrisens realøkonomiske konsekvenser for alvor slog igennem i Danmark.² Hver fokusgruppe var af ca. halvanden times varighed og inkluderede i gennemsnit fem midaldrende arbejdere af blandet køn og relativt ens livs- og arbejdssituation. Denne homogene sammensætning af fokusgrupperne er begrundet i vores teoretiske forforståelse om, at netop *denne* hårdt ramte gruppe oplagt ville håndtere situationen ved udpegning af en ideologisk *syndebuk*.³ Som vi skal se i analysen, viste denne forforståelse sig på ingen måde at holde stik.

Artiklens argumentation falder i tre dele, der respektivt centrerer sig om en af Lacans tre ontologiske ordner: det reelle, symbolske og imaginære. Således tematiserer artiklen indledningsvis finanskrisen som en *reel* begivenhed, der uden varsel ryster og traumatiserer arbejderens hverdag og selvforståelse.

Finanskrisen viser sig som et sammenbrud af arbejdernes socialt konstruerede virkelighed – deres *symbolske* orden. Efter den historisk specifikke karakter af denne reelle begivenhed er undersøgt, forskydes blikket til den *imaginære* orden og hermed til hovedspørgsmålet om ideologi med en undersøgelse og diskussion af de ideologiske fantasmer, som arbejderne bringer i anvendelse for at håndtere krisens traume. Lad os med denne triadiske struktur in mente således starte med at se på, hvordan finanskrisen viser sig som en reel begivenhed, der med et traumatisk slag ændrede arbejdernes liv.

Nydelsen og traumet

Det er karakteristisk, at arbejderne på tværs af alle fokusgrupperne beskriver, hvordan finanskrisen og deres fyring kom som et lyn fra en klar himmel. De interviewede er blevet fyret i forbindelse med de første fyringsrunder, og situationen har for flere vitterligt ændret sig fra den ene dag til den anden. Adspurgt om, hvad de har gjort for at ruste sig imod krisen, svarer arbejderne, at pludseligheden af krisens komme ikke gav dem nogen mulighed for at forberede sig; krisen og fyringerne kom som et regulært chok:

Da vi gik fra på juleferie, da sagde vores mester til vores julefrokost at "det kører". Fire til fem år ud i fremtiden kører det bare og det stiger bare og det hele. Da vi kom tilbage efter jul, så begyndte de at fyre folk (fg 3).

Denne fornemmelse af, at forandringerne er kommet ganske pludseligt, bekræftes i de øvrige fokusgrupper, hvor den chokerende erfaring af at blive ramt af finanskrisen suppleres af udbrud af usikkerhed, frustration og afmagtsfølelse. Følelser der alle referer til den samme begivenhed, der for mange af arbejderne er så alvorlig, at den kun kommer til udtryk i distancerede vendinger eller ironiserende fortællelser: Nemlig den stærkt ubehagelige erfaring af, at den symbolske orden rystes af finanskrisens reelle hændelse, hvilket i citatet præcis kommer til udtryk i beskrivelserne af, at alt pludseligt ser anderledes ud, end hvad alle forventede fremtiden ville bringe. Oplevelsen af at tingene "bare kører" – at væksten i (over)forbruget ikke har nogen materiel

grænse – ændredes med et slag, altså som i en "snublen" over det reelle (Žižek 1989:172). Finanskrisen viser sig hermed, som Miller påpeger det, som et sammenbrud i den symbolsk-sproglige konstruktion af virkeligheden, hvor: "(...) the symbolic apparatus, prove suddenly impotent to moderate a real which makes as it pleases. A crisis, it is the real unchained, impossible to control" (Miller 2008). Det er vigtigt at understrege, at dette traume viser sig på en historisk specifik måde og således må forstås i lyset af forbrugssamfundet og dets imperativ om at nyde, som Žižek i lighed med Bauman mener dominerer snart sagt enhver social sfære (Žižek 2001a:30-31; Bauman 2002:52). Det Fadernavn – altså den symbolske Lov – der har socialt hegemoni i forbrugssamfundet er: Nyd! Og således bliver også arbejdet såvel som den lediges mangel på samme under forbrugssamfundets vilkår vurderet ud fra dette nydelsesimperativs målestok, sådan som det fx kommer til udtryk i følgende citat:

Det er sådan lidt irriterende, for man står i den situation, at når vi skal ud og søge arbejde nu, så kan du ikke lige vælge det, du godt kunne tænke dig. Du skal ud i et eller andet underligt, som du måske dybest set slet ikke har lyst til (fg 2).

Måske er det muligt at finde et job, men kun hvis man går på kompromis med, hvad man har "lyst" til. Problemet er altså, at man skal affinde sig med, at det bare er et "surt" job, der ikke udgør et nydelsesmæssigt mål i sig selv, men kun er middel til at tjene til føden. Hermed synes det klart, hvordan traumat har karakter af en traumatisering af muligheden for at nyde at arbejde – at kunne leve op til imperativet om at nyde. Netop denne nydelsesmæssige valorisering af arbejdet stemmer overens med Baumans (2002:55) påpegning af, at kun et arbejde, der er en tilfredsstillelse i sig selv, er et arbejde med værdi: Nok er de interviewede fyrede arbejdere, men det er altså i egenskab af forbrugere underlagt forbrugssamfundets nydelsesmæssige imperativ, at de traumatiseres: De fyres som arbejdere, men traumatiseres som forbrugere.

Vejen til nydelsen gennem forbrug og hermed fuldendelsen af det gode liv i forbrugssamfundet er altså traumatisk umuliggjort af krisens reelle hændelse, hvilket indenfor Žižeks lacanianske terminologi kan formaliseres som erfaringen af, at ens subjektivitet ikke er "hel" og i denne forstand nydende, S , men derimod umuliggjort, "spærret" af det reelles mellemkomst: $\$$. Det er klart, at dette nydelsesmæssige traume for arbejderne ikke kun drejer sig om deres fremtidige jobmuligheder, sådan som citatet ovenfor nævner det, men også om konsekvenserne af deres nuværende jobsituation og ledighed. Her spiller privatforbruget en afgørende rolle. Dette indfanger nedenstående citat ganske rammende, hvor arbejderne netop bliver adspurgt om, hvorvidt finanskrisen i almindelighed og deres jobsituation i særdeleshed har ændret deres livsstil:

For mit vedkommende er jeg gået over halvtreds procent ned i løn. (...) Det er dét, man har det sjovt for. Så det bliver ikke til røde bøffer hver fredag og en god bil, det gør det ikke. Der sparer man. Så der går lidt af det sjove med venner, bekendte, familie og sådan noget (fg 3).

Det er således karakteristisk, hvordan ledigheden har traumatiserende konsekvenser for, hvor meget af "det sjove" – altså hvor meget af forbrugerismens efterstræbte nydelse – som det er muligt at konsumere. Det er ikke de basale goder, men netop de nydelsesmæssige, som der helt eller delvist må gives afkald på. På tværs af fokusgrupper nævnes i forlængelse således, hvordan det er nydelsesheder som ferier, luksusprodukter, restaurantbesøg – slet og ret det søde liv – der står nydelsesmæssigt for skud som følge af arbejdernes mindre økonomiske formåen. Det er præcis i lyset af dette stærkt ubehagelige *tab af nydelsen*, at vi forstår de fyrede arbejdere som traumatiserede forbrugere. Som vi skal se nedenfor, er det denne nydelsesmæssige karakter af arbejdernes traume, som den ideologisk-fantasmatiske håndtering drejer sig begærende om.⁴

Flængen, fantasmet – og finanskrisens syndebukke?

Sådan som vi har diskuteret empirien hidtil, er finanskrisen begrebsliggjort som en traumatisk relation mellem den symbolske orden og finanskrisens reelle hændelse, der stiller sig i vejen for arbejdernes forbrugeristiske nydelse: §. Det er i lyset heraf, at vi nu skal analysere arbejdernes ideologisk-fantasmatiske håndtering af krisens reelle "flænge" i den symbolske orden, hvorved vores analytiske blik rettes mod den imaginære orden og det ideologibegreb, som Žižek udleder heraf. Det afgørende ved Žižeks lacaniansk informerede ideologibegreb er, hvordan de ideologiske fantasmer netop træder til for at "maskere" den reelle "flænge" i den sprogligt-symbolske orden:

(...) reality itself is never fully constituted, and that (...) is what ideological spectral fantasies try to mask. Not some positive reality but precisely the fact that what we usually call in sociology the "social construction of reality" always fails (Žižek 2005a:81).

For Žižek sker denne ideologiske maskering ofte i form af "eksternaliseringer" af det reelles traume, §, hvorved man fantaserer om, at nogen står i vejen for realisering af min fulde identitet, S, og i denne forstand nydelsen. Her er det afgørende, at ideologiske fantasmer ifølge Žižek ikke er virksomme, idet de skjuler virkelighedens "bagvedliggende sandhed" (sådan som den traditionelle marxistiske ideologikritik ville argumentere), men i stedet er virksomme som en ideologisk fantasi om, at en sådan bagvedliggende sandhed overhovedet eksisterer. For Žižek handler de ideologiske fantasmer således som ofte om, at en *syndebuk* (det klassiske eksempel er selvsagt den Jødiske

konspiration, der huserer "bagved" samfundets officielle facade) har frataget mig dét – det såkaldte lille objekt *a* – som jeg vredt og begærende fantaserer om, kan forløse nydelsen, hvis det generobres (Žižek 1994a:7; 1994b:200ff). Eller, for nu at formalisere det lacaniansk, er ideologiske fantasmer drevet af det spærrede subjekts ($\$$) begær (\diamond) efter dét lille objekt (*a*), $\$ \diamond a$, som synde-
bukken nyder på min bekostning, hvilket vækker min harme. I lyset af dette žižekske synde-
bukks-ideologibegreb havde vi netop en teoretiske forforståelse af, at arbejderne ville rette en stærk og entydig vrede imod en eller flere synde-
bukke (se Žižek 2009:19).

Stein Bagger: En senkapitalistisk Urfader

Anskuet i lyset af Žižeks ideologibegreb tyder alt ved historien om Stein Baggers storhed og fald på, at finanskrisen her havde fået sin perfekte synde-
buk at rette den kollektive vrede imod. Her var det ikke engang nødvendigt at ud-
pege en arbitrær synde-
buk. Afsløringen af, at Stein Bagger som administrerende direktør for *IT-Factory* havde svindlet for over en milliard kroner, kom denne udpegning i forkøbet. Sammenfaldet imellem den største finanskriser i en menneskealder og den største og mest spektakulære erhvervsskandale i nyere tid gjorde det unægtelig svært ikke at drage den slutning, at Stein Bagger da måtte have et medansvar for krisen – at de fyrede arbejderne ville udtrykke en skarp og entydig synde-
bukks-
vrede imod Stein Bagger.

Empirien beretter imidlertid om en anderledes og mere sammensat fantasi om Stein Bagger, som vi må tage for pålydende – og det på trods af, at vi i første omgang stædigt forsøgte at fortolke fokusgrupperne til fordel for vores teoretiske forforståelse. Lad os indkredse dette overraskende fantasme ved at opliste nogle af de talrige *ikke-vrede* vendinger, som arbejderne benytter, når talen falder på Stein Bagger, hvilket den oftest gjorde, også før vi havde nået at introducere ham som tema i fokusgrupperne. Således er det adjektiver som "genial", "lynende intelligent", "klog" og "smart", som arbejderne oftest bruger til at betegne Stein Bagger. Her er det i høj grad *fascination*, der synes at præge arbejderne syn på ham. Hvad der karakteriserer denne udtalte *fascination* er imidlertid, hvordan den sameksisterer med og ligefrem synes at næres af den følelse af vrede eller *indignation*, som også rettes imod Stein Bagger. Indignationen synes på paradoksal vis at være *fascination*'s drivkraft. Det forhold, at Stein Bagger har svindlet – at han har nydt så skamløst perverst – hvilket der udtrykkes *indignation* over, er netop dét, man fascineres over. *Fascination* står således ikke alene, men synes netop af være *betinget* af den *indignation*, som også rettes imod ham, hvilket kommer til udtryk i følgende citat da talen falder på Stein Bagger:

Gerda: Han har været dygtig.

Ove: Ja, ingen tvivl om det.

Ursula: Ja, han gemmer sig jo et eller andet sted endnu, ik'?

Simon: Nej, de har fanget ham.
Ursula: Fanget, diamanterne?
Simon: Diamanter?
Ursula: Ja. For...
Egon: 40 eller 60 millioner.
Ursula: Det står i overskrifter og i TV-Avisen.
Simon: Okay?
Egon: Nede i Frankrig.
Simon: Så når han kommer ud om 10 år, så har han lige 40 millioner.
Ursula: Han er god til at gemme penge.
Simon: Han er smart nok.
Egon: Ja, det har han jo også sagt, jo.
Simon: Han kommer ikke til at lide.
Ursula: Han har taget pis på, undskyld, mange mennesker. Han har udnyttet mange mennesker (fg 1).

I lighed med hvordan det kommer til udtryk i alle de øvrige fokusgrupperne er det afgørende, hvordan arbejderne specifikt fascineres af Stein Baggers nydelsesmæssige formåen. Særligt kuriøs er her den ufatteligt dyre diamant, som Stein Bagger muligvis har gemt i udlandet, idet den netop synes at indtage positionen som det lille objekt *a*, som fantasmet om Stein Bagger handler om. Den fantasmatiske fascinationen af Stein Bagger har med andre ord et begærmæssigt ophav, når de forestiller sig, at han netop har (haft) dét (partialobjekt, som fantasien om diamanten repræsenterer), som inkarnerer hans harmfuldt-perverse, men ikke desto mindre totale, nydelse. Hvad der her er på spil med følelserne af indignation og fascination, der griber ind i hinanden, synes bedst at kunne beskrives som en *ambivalens* i forhold til Stein Baggers ugeringer, forstået som en sameksistens af to modsatrettede følelser, der som vi har set det ovenfor, griber forstærkende ind i hinanden. Som holdningen til Stein Bagger opsummeres i en anden fokusgruppe: "Han er dygtig. Han har snydt selv de største" (fg 4), hvor den ambivalente logik netop er: Jeg fascineres, *fordi* jeg indigner. Med denne empirisk funderede pointe om ambivalensen i forhold til Stein Bagger, står det klart, hvordan vi er tvunget til at forlade synde buksfiguren og forventningen om den ensidige vrede imod denne. Snarere end en entydig vrede imod Stein Bagger som finanskrisens synde buk, udtrykker arbejderne sig ambivalent desangående, hvilket på afgørende vis omtyder og moderer vredesfølelserne imod Stein Bagger.

Empirien peger i retning af en anden teoretisk forklaring på arbejdernes fantasier om Stein Bagger: I begrebsliggørelsen af ambivalensen kan vi således med fordel vende tilbage til Freud (1961:103-128), der med værket *Totem og tabu* og særligt myten om mordet på Urfaderen slog ambivalens-begrebets psykoanalytiske anvendelighed fast (se endvidere Freud 1969:53; 1983:45f; Laustsen 2007:44). Kan det tænkes, at Stein Bagger snarere er en Urfader, som

arbejderne har ambivalente følelser for, end en sydebuk de er entydigt vrede på? Dette er netop artiklens argument, hvilket vi nedenfor vil godtgøre empirisk.

Grundstrukturen i myten er enkel (Freud 1961:114-118). I en fjern fortid herskede en Urfader brutalt over sin stamme, hvorved han voldeligt beholdt stammens kvinder for sig selv. Dette er ophavet til sønnernes ambivalente følelser for Urfaderen, som de hadede for hans seksuelle monopol – hans forbud mod omgang med kvinderne – men som de samtidig elskede og beundrede for hans potens. En dag skærpedes konflikten imellem Urfaderen og sønnerne, hvilket kulminerede i Urfadermordet – sønnerne *ville* også kneppe! Her sætter Freud dog ind med historiens overraskelsesmoment, nemlig at sønnerne umiddelbart efter fadermordet blev grebet af en grufuld anger og skyld over at have slået deres fascinerende forbillede ihjel, hvilket resulterede i, at Urfaderens forbud mod omgang med kvinderne forstærkedes af mordet på ham:

Den døde [Urfader] blev nu stærkere, end den levende havde været (...) Det, som han tidligere havde forhindret ved sin eksistens, forbød de nu selv i den psykiske situation, vi kender så godt fra psykoanalyserne, nemlig den "posthume lydighed" (Freud 1961:116).

Mordet på Urfaderen førte hermed til indstiftelsen af *tabuet* imod incestuøs omgang med kvinderne fra egen stamme, hvorfor mordet på Urfaderen var ophavet til civilisationens første institutionelle forbud – den første Lov. Denne freudianske indsigt om fadermordets konstitutive funktion for Loven er den *pointe*, som Lacan tilegner sig som teoretisk indsigt i sin fremhævelse af, at: "(...) the symbolic Father, insofar as he signifies this Law, is truly the dead Father" (Lacan 2006a:464, se også 1992:216f; Žižek 1999:316). Det formaliserede destillat, som her på lacaniansk vis udtrækkes af Freuds Urfaderhistorie, er med andre ord, at Fadernavnet (altså den symbolske Fader) er produkt af den døde Faders symbolske genkomst i form af Lovens forbud. Som Žižek (2008a:135) fremhæver det, bliver det retrospektivt muligt at fantasere om den levende Urfaders totale nydelse. "Døden" skaber en fantasmatisk distance til eller et fravær fra hverdagens almindeligheder, som er autoritetens ekstra-hverdagslige forudsætning for at virke (Green 2008:29-30; Žižek 2005b:263). Den symbolske Faders Lov skærpes altså i kraft af, at døden og/eller fraværet sætter fantasien fri til at forestille sig lederens almagt og totale nydelse.

Vi vover nu tesen, om ikke Stein Bagger netop er en Urfader af vor tid, som vi har et grundlæggende ambivalent forhold til, men som på grund af sin perverse nydelse – sin notoriske svindel i *IT-Factory* – en dag blev slået ihjel. Mediedækningen, der massivt og anklagende ikke handlede om andet end Stein Bagger i flere uger i december 2008, synes at godtgøre, at der blev begået et offentligt mord på hans person. Hvad der understreger denne fornemmelse

af "myrdet fravær" er endvidere dels Stein Baggers flugt til USA, hvor han fremstod underligt fraværende set i lyset af mediernes og politiets jagt på ham, og dels at han, efter han havde meldt sig selv til politiet i Los Angeles og var blevet fløjet hjem til Danmark, nærmest fremstod med en mystificerende tavshed i retslokalet og over for pressen, hvilket fastholder det fantasmatiske-fraværende ved hans person. Den "døde" Stein Bagger forbliver således død, og spørgsmålet bliver da, hvorvidt denne død får ham til at vende tilbage som *fantasmatiske støtte* for den symbolske Faders nydelses-Lov, og om ikke denne symbolsk-døde status netop er baggrunden for arbejderne fantasmatiske fascination af hans nydelsesmæssige formåen?

Den symbolsk-døde Urfader

Det der i væsentlig grad karakteriserer arbejderne fantasme om Stein Bagger er forestillingen om, hvordan han i egenskab af den perverst nydende Urfader sidder inde med en særlig *viden om nydelsen* i forbrugssamfundet, og netop fordi han er "død", tavst-fraværende fra offentligheden, slippes fantasien om denne formodede viden om nydelsen løs (Žižek 1989:186; 2008b:181). Den symbolske Fader siger "nyd!", og den symbolsk-døde Stein Bagger kan bevidne, at det vitterligt *er* muligt at nyde. Lad os eksemplificere og uddybe disse betragtninger med følgende citat, der opsummerer holdningen til Stein Bagger på tværs af fokusgrupperne:

Michael: For de seks til otte års fængsel han får, ville jeg gøre det samme, hvis jeg kunne.

Benny: Det ville jeg så ikke. Så meget moral har jeg dog, men han har været meget dygtig.

Orla: Han har jo bare vist os alle sammen, hvor let det er. (...) Bankerne var ikke i stand til at gennemskue det, eller gjorde ikke deres job godt nok. Manden er lynende intelligent. Et eller andet sted synes jeg ikke, at han skal straffes. Man burde sætte ham ind på Christiansborg, for han kan noget, de godt kunne bruge.

Benny: Det er ligesom en stand-up komiker, han kan manipulere med folk.

Orla: Under opsyn kunne han drive det vidt med lille Danmark.

Michael: Nu har Riskjær været der, men et eller andet sted tager jeg sgu hatten af for ham, selvom han er et dumt svin.

Interviewer: Er han en af dem, man bliver sur på, eller hvordan?

Benny: Næ, et eller andet sted kunne man grine. Han har snøret bankerne, og så kommer de rendende og vil lave aftaler med staten.

Orla: Han har samtidig været i stand til at få Danmark til at vågne op. For han kan jo nogle ting, som den almindelige dansker ikke kan (fg 4).

Den ambivalente stillingtagen til Stein Bagger kommer godt til udtryk i den indledende del af citatet i ordvekslingen imellem Michael og Benny, hvor førstnævntes fascination mødes af sidstnævntes mere indignerede bedømmelse, der dog også i sig selv er ambivalent – han bliver indigneret, *men* "men'et" viser også her en fascination. Det afgørende er her, at det netop er Stein Baggeres perverse viden om nydelsen som ambivalensen centrerer sig om, hvilket kommer til udtryk i Orlas udmelding om, at "han jo bare har vist os alle sammen, hvor let det er." Udsagnet synes præget af en dobbeltydighed, der peger i retning af ambivalens: Det forhold, at Stein Bagger har vist os, *hvor let* det er at begå svindel, har ligeledes vist os, *hvor let* det er at nyde. Det er snarere *i kraft* (end på trods) af sin svindlende perversion, at Urfaderen har en særlig viden om, hvordan man nyder.

Denne fortolkning bliver understreget af Orlas opfølgende kommentar om, at Stein Bagger med sin "lynende intelligente" svindel har bevist, at han har en brugbar viden om, hvordan man nyder, hvorfor det selvsagt ville være dumt at spærre ham inde i et fængsel. I stedet burde man finde anvendelse for denne viden om nydelsen på Christiansborg: "Under opsyn kunne han drive det vidt med lille Danmark", hvorved det understreges, hvordan den symbolsk-døde Urfader Stein Bagger (i lighed med andre perverse Urfædre som Riskjær) på fantasmatisk vis tilskrives en særlig (pervers, men ikke desto mindre effektiv) viden om, hvordan finanskrisens traume kan forløses nydelsesmæssigt. Stein Baggeres symbolsk-døde genkomst artikulerer sig således som en art fantasmatisk bekræftelse af det herskende symbolske Fadernavn: "Hvis I gerne vil fortrænge det nydelsesmæssige traume over ikke at kunne leve op til nydelses-Loven, så nyd som mig!" Den viden om nydelsen, som arbejderne fantasierer om, at den symbolsk-døde Stein Bagger har, svarer teoretisk til, at han besidder dét lille objekt *a*, der kan lappe den traumatiske flænge i den symbolske orden og i denne forstand genrejse den nydelse, som arbejderne har tabt. Fantasmatisk begærer arbejderne med andre og lacanianske ord dét ved Stein Bagger, som er *mere* end Stein Bagger – det lille objekt *a* – hvilket fremgår i citatets sidste linjer, hvor han fremstilles som den, der *ved* og *kan* dét mere end, hvad "den almindelige dansker" formår (Lacan 1998:263f). Man kan med rette undre sig over, at Stein Bagger på denne måde fantasmatisk tilskrives det lille objekt *a*, for har han ikke mistet alt, da han som den senkapitalistiske Urfader blev myrdet i offentligheden? Her er det imidlertid vigtigt at holde fast i, at hans "død" netop sætter fantasien om ham fri, og derved styrker hans position som en symbolsk-død Fader. Således er det karakteristisk, at adskillige arbejdere på ideologisk vis afviser, at Stein Bagger har mistet alt, idet den "bagvedliggende sandhed" er, at han har snydt myndighederne, har en formue i udlandet og har gemt diamanten. "Så han har jo stadigvæk", som en af arbejderne konstaterer det. I fantasmet om Stein Bagger har han lille-objekt-*a*-diamanten uanfægtet af, om han har den eller ej. Arbejderne er ikke i tvivl om, at han nyder, og at denne nydelse netop er, hvad de begærer: $\S \diamond a$.

Med reference tilbage til diskussionen om sydebukke står det hermed klart, at fantasmet om den symbolsk-døde Urfader ikke er, at han har *frataget* os nydelsen, men omvendt, at han kan *give* os den. Den senkapitalistiske Urfader Stein Bagger ved som den symbolsk-døde Fader, hvordan vi nydelsesmæssigt kan efterleve det forbrugeristiske Fadernavns imperativ: Nyd!

Fadernavnets afpolitisering

Hermed er vi nået frem til den tankevækkende konklusion, at den symbolsk-døde Stein Bagger udgør en fantasmatisk bekræftelse af den symbolske Faders påbud om at nyde. I analysen ovenfor berørte vi kort de folkevalgte på Christiansborg, som i direkte sammenligning med Stein Baggeres nydelsesmæssige potens fremstår impotent uvidende om, hvordan man nyder i overensstemmelse med den symbolske Faders påbud. Det er sådanne *afpolitiserende* følger af den fantasmatiske håndtering af finanskrisen – altså at de fantasmer, som arbejderne gør sig, fratager politikerne ansvar for og fallisk duelighed til at forløse krisens traumatisering af nydelsen – som resten af artiklen vil diskutere.

Afpolitiseringen hænger tæt sammen med et fantasme om økonomiens globalisering, idet finanskrisen ideologisk har henledt arbejdernes opmærksomhed på, at politikerne står magtesløse over for – er blevet kastreret af – globaliseringen. Finanskrisen har gjort det klart, at den globale økonomi ikke lader sig magte politisk, idet den, som flere arbejdere afpolitiserende formulerer det, har sin egen naturlighed, "der går op og ned", hvorved politikerne fratages muligheden for at være garanter for – altså at de ikke formår at leve op til – den symbolske Faders nydelsesmæssige påbud. I stedet for at have *fallos* (noteret lacaniansk som: ϕ), har den økonomiske globalisering altså *kastreret* politikerne ($-\phi$), hvis fallos billedligt talt ikke går erigeret "op" og "ned" af egen nydelsesmæssig vilje, men tværtimod – og det på eksternt umyndiggørende vis – er underlagt globaliseringens diktat herom.

Det er netop i egenskab af kastrerede, at politikerne fremstår som uden dét, der skal til for at forløse nydelsen: At politikerne fremstår kastrerede, $-\phi$, erfares således af arbejderne, som at de mangler dét imaginære objekt (altså dén fallos eller dét lille objekt *a* der er synonymt hermed), der imaginært-fantasmatisk får dem til at fremstå med en særlig magt til og viden om nydelse. Politikernes kastration handler altså præcist om, at de som den Anden fremstår med "(...) a symbolic lack of an imaginary object" (Evans 1996:22), hvilket formuleret formalt betyder, at den Anden fremstår lige så reelt spærret, \mathbb{A} , som subjektet selv: \mathbb{S} . Dette svarer i Lacans berømte formulering til, at kastrationen af politikerne blotlægger, at "der ikke er nogen Anden for den Anden" (Lacan 2006b:688), hvilket kan forstås som den anti-autoritære erfaring af, at der ikke er nogen meta-garanti for, hvad politikerne siger og gør: "Bag" politikernes ord og handlinger som den symbolske Anden er der ikke en imaginær Anden, der autoriserer disse (Stavrakakis 1999:46-47). For Lacan

og Žižek tillægges en sådan erfaring af, at der ikke er en Anden for den Anden, et afgørende kritisk-anti-autoritært potentiale. Det er Žižeks (2005c:200) argument, at en sådan erfaring ofte sker i forbindelse med kriser, idet sådanne med et slag blotlægger den Andens kastrerede afmægtighed: \mathbb{A} .

Finanskrisens henleder i denne forstand arbejdernes bevidsthed på, at de folkevalgte politikere blot er almindeligt magtesløse mennesker uden den imaginære og falliske potens til at vise den nydelsesmæssige vej ud af krisen. Denne kastration af politikerne kommer på humoristisk vis til udtryk i flere af fokusgrupperne, men måske mest rammende i nedenstående lattervækkende vits. Den spontane reaktion på en forside af *Ekstra Bladet*, der bl.a. udnævner Anders Fogh Rasmussen til at være en af "finanskrises skurke", er således: "Jeg syntes, man kender ham derovre" (der peges på Anders Fogh Rasmussens billede på avisens forside), hvortil en svarer: "Det er ham med konen." (fg 2). Anders Fogh Rasmussen er altså ikke statsministeren, ikke Venstres formand, ikke den kommende NATO-generalsekretær, men "ham med konen". Her refereres øjensynligt til Anne-Mette Rasmussens stærkt medieomtalte deltagelse i underholdningsprogrammet *Vild med dans*, der altså tilskrives større fallisk potens end hendes mands kastrerede ikke-håndtering af finanskrisen. Han reduceres således til et kastreret vedhæng til sin kone – han er sin kones mand! – hvilket understreger arbejdernes syn på Anders Fogh Rasmussen i særdeleshed og politikerne i almindelighed: $-\phi$.

Som psykoanalysen med Freud (1994:87ff) insisterer på, kan vitser – de efter Freuds udsagn "tendentiøse" af slagsen – meget vel udtrykke et alvorligt indhold; enten på en grov blotlæggende eller en fjendtlig aggressiv måde. Det turde stå klart, at det er førstnævnte slags, der er på spil i denne vits. Anders Foghs Rasmussens kastration er snarere morsom at blotlægge i sin ynkelighed end at anklage i en syndeblus-fjendtlighed; han er jo blot den kastrerede Anden, \mathbb{A} , uden en Anden for ham.

Fra skuffende kastration til afpoliteret genrejsning

Det vil være fristende at anlægge en kritisk-emanzipatorisk fortolkning af ovenstående; for er det ikke netop den inderste drøm for enhver kritisk teoretisk sociolog at finde den politiske kim til arbejderklassens antiautoritære forkastelse af den Anden for den Anden? Her er det dog nødvendigt at granske det antiautoritære ved den kritik af de folkevalgte politikere, som arbejderne lancerer. Således er det karakteristisk, hvordan arbejdernes kritik mestendels formuleres som en *skuffelse over*, at de kastrerede politikerne ikke har formået at magte krisens traumatisering af nydelsen. Som en af dem siger det: "Altså de lever ikke lige op til, jeg tror, hovedparten af danskernes forventning. Det tror jeg ikke, de gør. (...) Jeg er lidt skuffet over dem, ja det synes jeg" (fg 3). Det interessante ved kritikens skuffede valør er, at den snarere end at miskende den politiske autoritet som sådan modsat peger i retning af en anerkendelse af og et håb om *autoritetens genkomst* (Rösing 2007). Når arbej-

derne eksempelvis siger, at de godt kunne tænke sig, at politikerne lever op til "danskernes forventning" – at politikerne forstår alvoren af krisen og "gør noget" – fantaseres der netop om et autoritetsscenario, hvor politikerne på handlekraftig vis "sætter projekter i gang", "får folk i arbejde" altså slet og ret udviser den fornødne falliske magt. Kritik artikuleret som skuffelse peger på, at man ikke på antiautoritær vis har frigjort sig, men modsat udtrykker et håb om, at den store Anden igen opnår sin autoritære potens. At man er skuffet over og føler sig forrådt af den Anden må altså ses som udtryk for, at man anerkender og efterspørger denne store Anden *som* en autoritet (Žižek 1991:8; 1999:360f; Salecl 1998:151). Det er i lyset af en sådan efterspørgsel efter Faderens genrejsning, at arbejderne fantaserer om en Fader, der har dén imaginære fallos, ϕ , der er stor nok til at udfylde den symbolske Faders mandat. Det urovækkende ved denne imaginære fallos, der selvfølgelig tilhører en tilsvarende imaginær Fader, er, hvor effektivt den udgør et afpolitiseret alternativ til de ynkeligt kastrerede politikeres, $-\phi$: Fantasien om den imaginære Faders fallos støder hermed potent de kastrerede politikere – den reelle Fader – ud af manegen, hvorved den politiske diskussion om krisens forløsning forstummer med et begær efter den imaginære Faders falliske magt.

Det er i dette afpolitiserede lys, at arbejdernes fascination af den symbolsk-døde Urfader Stein Bagger må forstås, idet han som en imaginært-nydende Urfaderfigur fantasmatisk legemliggør og i denne forstand understøtter den symbolske Faders mandat. Jævnfør nedenstående dialog, hvor troen på hans fallisk-nydelsesmæssige formåen fremgår tydeligt – *lets face it*, Stein Bagger er ikke en del af problemet, men en del af løsningen! Måske går han "for langt", men dette bekræfter på ambivalent vis blot arbejderne i, at han vitterligt har den imaginære fallos, der skal til:

Ellen: Men det er et spørgsmål, om ikke det er [Stein Baggers] slags, der skal få verden til at køre videre?

Jakob: Jo.

Jakob: Altså, han har bevist, at han kan lave penge jo, altså lad os face it.

Hanne: Hvis de bare kunne holde sig på dydens rand. (...)

Interviewer: Så Stein Bagger og folk som ham, er det en del af løsningen, eller er det problemet, når vi snakker finanskrisen?

Ellen: Jeg tror ikke, det er problemet.

Børge: Nej, jeg tror kraftedme godt, det kunne blive en del af løsningen.

Ellen: Ja, muligvis er det. Jeg tror ikke, det er problemet i hvert fald. Altså, at vi ikke bryder os om, at de kører falske underskrifter, det er en ting. Men jeg tror ikke, at det er dér problemet ligger sådan set. Jeg tror, de er med til at få hjulene til at snurre. Det tror jeg. At vi måske ikke altid kan lide metoden.

Jakob: Nej, der er da ingen tvivl om, at det er da hellere med folk, der kan få hjulene til at dreje, end dem der kaster grus i maskineriet (fg 2).

I lighed med hvad vi så ovenfor, er det interessante ved Stein Bagger, hvordan han i egenskab af den symbolsk-døde Urfader fantasmatiske anses som en imaginær Fader, der fallisk har bevist, at han sidder inde med en pervers viden om nydelsen, der kan bruges til at få "hjulene" på den forbrugeristiske verden til at køre videre. Han har hermed dén imaginære fallos, ϕ , som de kastrerede politikere *ikke* har, $-\phi$, og formår derfor at leve fantasmatiske-imaginært op til den symbolske Faders mandat. Mens politikerne er "stille" – kastrerede ude af stand til at vise vejen til nydelsen – formår den senkapitalistiske Urfader Stein Bagger højt og fallisk-tydeligt at bekræfte den symbolske Faders påbud: "Gør som mig; det *er* muligt – Nyd!" Det er en sådan fallisk sammenligning af størrelser, der gør det klart, hvorfor arbejderne *ikke* mener, at Stein Bagger skal straffes, men med sin store falliske viden om nydelsen tværtimod vil være nyttig på Christiansborg, hvorfra han under opsyn kan "drive det vidt med lille Danmark", som det bliver formuleret ovenfor. I kraft af sin perverse nydelse viser Stein Bagger, at han er i stand til – altså at netop *han* har den imaginære fallos, der skal til – at udfylde det begærende hul, som de kastrerede politikere har efterladt arbejderne traumatisk med. Det er præcis med denne afvisning af politikerne som løsningen på finanskrisen, at fantasmet om den senkapitalistiske Urfader har en afpolitiserende karakterer.

Et proto-fascistisk fantasme: Høvdingen

Efter denne sammenligning af fallosser, hvor Stein Bagger på afpolitiserende vis trumfer politikernes, synes det rimeligt at spørge, om arbejderne *per se* afskriver en politisk løsning på finanskrisen? Her aftegner der sig i visse af fokusgrupperne et urovækkende afpolitiserende fantasme om en politisk-imaginær Fader, som arbejderne på *proto-fascistisk* vis tilskriver fallisk poten(s) tiale til handlekraftigt at løse finanskrisen. Dette skal forstås i lyset af arbejderne skuffelse over de folkevalgte politikere, der netop havde karakter af en autoritær forhåbning om, at nogen på potent vis kan legemliggøre den symbolske Faders mandat, og hvis imaginært-falliske potens man således velvilligt underkaster sig med udsigten til at få nydelsen tilbage. Når det lykkes en Anden at opnå en sådan autoritær position, er det muliggjort af, at subjektet fantasmatiske-ideologisk forestiller sig, at denne Anden på ukastret vis har dén imaginære fallos (altså sidder inde med det lille objekt *a*), der skal til for at nydelsen kan forløses. Fantasmet forsøger altså at tildække den Andens kastrerede mangelfuldhed, Λ , hvorved denne fremstår som hel: A (Stavrakakis 1999:47; Laustsen 1998:231). Fantasien tilbyder således en forhåbning om, at det spærrede subjekt gennem den begærende identifikation med og underkastelse under den Andens imaginære fallos, $\$ \diamond a$, kan realisere sig som et helt, nydende subjekt: S.

Særligt i en af fokusgrupperne viser der sig en sådan autoritær identifikation med en imaginær Fader, som slet og ret betegnes som en "Høvding" (fg 2). For arbejderen, der lancerer dette fantasmatiske begreb om denne autori-

tære Fader, som de andre arbejdere i fokusgruppen i øvrigt velvilligt tager på sig, handler spørgsmålet om Høvdingen om, at denne qua sin imaginært-falliske handlekraft har en legitim nødvendighed: "Der *skal* være en høvding. (...) Ellers kan tingene ikke fungere", hvorved arbejderen opsummerer, hvordan Høvdingen anses som forudsætningen for, at den symbolske orden igen bliver nydelsesmæssig funktionel, utraumatiseret hel.

Problemet er imidlertid, som det kommer frem sammesteds, at Høvdingen har været skuffende fraværende, slet "ikke har været der de seneste par år", hvilket netop understreger forhåbningen om, at det *nu* er tid til hans politiske genkomst som en imaginær Faderfigur, der besidder den politiske handlekraft, som politikerne mangler. I denne forstand er den imaginære Fader netop et autoritært fantasme om, er der *er* en Anden for den Anden. Der håbes på, at den Høvding, der i fantasien huserer som imaginær Fader "bagved" den traumatiserede symbolske orden, forhåbentligt vil legemliggøre sig igen som *den* politiske Leder, der kan leve op til den symbolske Faders mandat:

Ellen: Altså [politikerne] er for mange om buddet. Så længe der er tre til fire partier, der skal blive enige om tingene, så tror jeg ikke på, at der vil ske noget overhovedet. (...) Hvis vi kunne få ét parti ind, og så ved jeg godt, at vi snakker enevælde, havde jeg nær sagt, men det er igen det her med, at der skal være en høvding.

Jakob: Ja, der skal være en dominerende magt.

Ellen: Ja, så ikke de skal hen og fire her og trække lidt der, så det kan køre igennem. Og sådan har det jo været i mange år. (...)

Børge: Der er simpelthen alt for mange partier lige nu.

Ellen: Sådan så at der er mulighed for, at der var ét parti, der kunne tage magten og bestemme. Om det så er det ene eller det andet, det tror jeg, et eller andet sted er et fedt. Jeg tror der vil blive mere ro, frem for det andet her, hvor det er så demokratisk alt sammen. (...)

Jakob: De prøver at få så bred smag ind hver især for at ramme så bred en befolkningsdel som overhovedet muligt. Men så skær det ned. Groft sagt, få to ind. To partier. Hvad vil du vælge, A eller B (fg 2).

Som det fremgår tydeligt af citatet er fantasmet om Høvdingen specifikt motiveret af, at de folkevalgte politikere fremstår kastreret handlingslammede. Underlagt det plurale demokratis spillerregler om for mange partier og hensyn synes politikerne frataget dén politiske slagkraft, som arbejderne efterspørger; altså dén imaginære fallos, ϕ , som de identificerer sig med. Det er netop som undtaget fra disse demokratisk-snærende bånd, at det fantasmatiske interessante og latent proto-fascistiske ved Høvdingen består. Særligt klart, men ikke enestående for interviewmaterialet, kommer dette til udtryk hos Ellen, der fuldt vedkender sig den autoritære radikalitet ved fantasmet. Således er hun ganske konkret og vedholdende i sin insisteren på det nød-

vendige og legitime ved denne proto-fascistiske centralisering i én fallos, i ét parti, i én Høvding, der skal "kunne tage magten og bestemme".

I lyset heraf er Jakob interessant, idet han snarere vakler på demokratiets æg i lighed med, hvad der er tilfældet hos flere af arbejderne: I første omgang giver han således Ellen ret i, at "der skal være en dominerende magt" – "en høvding, der har et overblik", som han siger det andetsteds i interviewet – men formulerer sig dernæst i mindre afdemokratiserede vendinger med et argument om, at man burde reducere det politiske valg til et A eller et B. Der skal altså være mindre snakkeri, mere handlekraft; færre partier, flere stærkmands-beslutninger, sådan som flere af arbejderne ligeledes vaklende på demokratiets æg udtrykker det. Hermed går Jakob ikke så proto-fascistisk langt som Ellen, men den afpolitiserede logik er ikke desto mindre sammenfaldende. Det politiske skal blot fungere handlekraftigt og altså ikke politiseres demokratisk. Det fælles ved disse fantasmerne synes altså at være, at nogen med den falliske vilje til at magte nydelsen, blot skal *give* mig det begærede igen.

Vig ikke tilbage fra dit begær!

Lad os slå det fast, at ovenstående og artiklens øvrige pointer må vurderes som *vilde analyser*, sådan som Bjerre (2007) træffende betegner den žižekske tilgang. Dette betyder først og fremmest, at en sanddru positivist vil have ganske ret i, at der i streng forstand ikke *er* nogen Urfader, kastration, fallos – at vores analyser *ikke* korresponderer sandt med én objektiv virkelighed – men han forbigår hermed, hvordan det netop er i kraft af deres overdrevne, iscenesatte, essayistiske træk, at analyserne forhåbentligt formår at sætte en anden *sandhed i scene*. Adornos (2003:97) etiske diktum lader sig med andre ord stadig gælde for Žižeks dialektiske psykoanalyse og hermed vores vilde analyser: "I psykoanalysen er intet sandt undtagen dens overdrivelser."

Frem for alt er vi således ude i et etisk ærinde, når vi afslutningsvis rejser spørgsmålet, om Høvdingen og Urfaderens nydelsesmæssige afpolitisering er det senkapitalistiske forbrugssamfund symptom? Altså: Om vor tids pendant til den "instrumentelle fornufts" stræben efter at gøre alt identisk med oplysningens rationelle imperativ (Horkheimer og Adorno 1995), er en art "instrumentel nydelse", hvor alt tilsvarende gøres identisk med forbrugssamfundets nydelsesmæssige målestok? Hermed ikke forfægtet, at der ikke bør begæres – ligesom det ej heller er Horkheimer og Adornos ærinde at forkaste fornuften. Parallelt med Horkheimer og Adornos insisteren på at lade fornuften reflektere sig selv, er det således artiklens etiske opfordring, at forbrugssamfundet må reflektere over, hvordan og hvorfor begæret søges nydelsesmæssigt forløst: Begæret skal hverken benægtes eller feticheres fantasmatiske – men bør konfronteres politisk. Et genuint politisk begær hverken kan eller skal frakende sig sine fantasmer totalt, men må dog forsones sig med at ingen syndebuk eller imaginær Fader har dén falliske nøgle til Utopia. Dette er hvad vi forstår ved Lacans (1992:395) etiske diktum: "Vig ikke tilbage fra dit begær!"

Noter

1. Nærværende artikel baserer sig på et kapitel fra specialeafhandlingen, *Negativt dialektiske meditationer. Nydelsen, traumet, fantasmet*, forsvaret ved Sociologisk Institut, Københavns Universitet i efteråret 2009. Vi skylder en tak til vores vejleder, professor Margareta Bertilsson, for at have beriget os med hendes unikke syntese af intellektuel vildskab og omtanke.
2. Umiddelbart før disse fire fokusgrupper foretog vi endvidere et pilot-fokusgruppeinterview med studerende fra vores fjerne netværk. Artiklens analyse trækker dog ikke på dette.
3. Denne relativt homogene sammensætning af fokusgrupperne med arbejdere var sandsynligvis forklaringen på, at fokusgrupperne udviklede sig relativt ens. Dette havde endvidere betydning for antallet af gennemførte fokusgrupper, hvor vi – i overensstemmelse af Barbour (2007:59) anbefalinger – ikke gennemførte flere fokusgrupper, da der havde dannet sig et billede af redundans grupperne imellem.
4. At vi hermed lader Lacans formale begreb om nydelse (*jouissance*) kollapse med en samfundsdiagnostisk forståelse af nydelse i forbrugssamfundet sker i forlængelse af Žižek (2001b:57; 2008a: xvii), der også her sociologiserer Lacan: Mens Lacan (hånligt) afviste, at sloganet "Enjoy Coke!" havde noget at gøre med hans formale begreb om *jouissance*, mener Žižek netop dette er tilfældet i og med samtidens generaliserede nydelses-imperativ.

Litteratur

- Adorno, T. W. 2003: *Minima Moralia*. København: Gyldendal.
- Barbour, Rosaline 2007: *Doing Focus Groups*. London: Sage.
- Bauman, Zygmunt 2002: *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bjerre, Henrik Jøker 2007: "Partisanlæsning – et forsvar for Žižeks vilde analyser". *Drift*, nr. 1-2.
- Demant, Jakob 2006: "Fokusgruppen – et spørgsmål til fænomenet i nuet". I: Ole Bjerg og Kasper Villadsen (red.): *Sociologiske metoder*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Evans, Dylan 1996: *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. London & New York: Routledge.
- Freud, Sigmund 1961: *Totem og tabu*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Freud, Sigmund 1983: *Kulturens byrde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Freud, Sigmund 1994: *Vitsen og dens forhold til det ubevidste*. Oslo: Pax Forlag.
- Green, André 2008: "The Construction of the Lost Father". I: L. J. Kalinich og S. W. Taylor (red.): *The Dead Father. A Psychoanalytical Inquiry*. London & New York: Routledge.
- Giorgi, Amedeo 1992: "Description versus Interpretation: Competing Alternative Strategies for Qualitative Research". *Journal of Phenomenological Psychology*, 23(2).
- Horkheimer, Max og Theodor W. Adorno 1995: *Oplysningens dialektik*. København: Gyldendal.
- Lacan, Jacques 1992: *The Ethics of Psychoanalysis*. New York: Norton.
- Lacan, Jacques 1998: *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. New York: Norton.
- Lacan, Jacques 2006a: "On a Question Prior to Any Possible Treatment of Psychosis". I: *Écrits*. New York: Norton.
- Lacan, Jacques 2006b: "The Subversion of the Subject and the Dialectic of Desire". I: *Écrits*. New York: Norton.

- Laustsen, Carsten Bagge 1998: "Nazismens normalitet – en analyse af nationalsocialismens politiske semantik". *Politica*, 30(2).
- Laustsen, Carsten Bagge 2005: "Fantasmologi – Slavoj Žižek". I: A. Esmark, C. B. Laustsen og N. Å. Andersen (red.): *Poststrukturalistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Laustsen, Carsten Bagge 2007: "Traumepolitik". I: Kirsten Hyldgaard og René Rasmussen (red): *Freud og det sociale*. Vanløse: Forlaget Drift.
- Miller, Jacques-Alain 2008: "The Financial Crisis", http://www.lacan.com/symptom/?page_id=299, hentet 9.11.2011.
- Rösing, Lillian M. 2007: *Autoritetens genkomst*. København: Tiderne Skifter.
- Salecl, Renata 1998: *(Per)versions of Love and Hate*. New York & London: Verso.
- Stavrakakis, Yannis 1999: *Lacan and the Political*. London & New York: Routledge.
- Žižek, Slavoj 1989: *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj 1991: *Looking Awry*. Cambridge: MIT Press.
- Žižek, Slavoj 1994a: "The Spectre of Ideology". I: Slavoj Žižek (red.): *Mapping Ideology*. London & New York: Verso.
- Žižek, Slavoj 1994b: *Terrying with the Negative*. Durham: Duke University Press.
- Žižek, Slavoj 1999: *The Ticklish Subject*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj 2001a: *On Belief*. London & New York: Routledge.
- Žižek, Slavoj 2001b: *Det skøbeligt absolutte*. København: Gyldendal.
- Žižek, Slavoj 2005a: "Connections of the Freudian Field to Philosophy and Popular Culture". I: Slavoj Žižek: *Interrogating the Real*. London: Continuum.
- Žižek, Slavoj 2005b: "Re-visioning "Lacanian" Social Criticism: the Law and Its Obscene Double". I: Slavoj Žižek: *Interrogating the Real*. London: Continuum.
- Žižek, Slavoj 2005c: *The Metastases of Enjoyment. On Women and Causality*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj 2008a: *For They Know Not What They Do*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj 2008b: *Enjoy Your Symptom!* London & New York: Routledge.
- Žižek, Slavoj 2009: *First as Tragedy, Then as Farce*. London: Verso.